

бажаних результатів. Після того, як більшість голосів було пораховано, про відставку один за одним менш ніж за годину заявили глави трьох партій: лідер ліберал-демократів Нік Клегг, керівник Партії незалежності Великої Британії (УКІР) Найджел Фарадж і голова лейбористів Ед Мілібенд.

Такий підхід свідчить про те, що британський уряд, різноманітні політичні партії тісно пов'язані з запитом британського суспільства і змушені грати на боці суспільства, а не навпаки, бо на відміну від країн, де демократія лише розвивається, у суспільстві сталої демократії вже давно відсутня «політична окремішність» партій, влади і простого народу. Для західноєвропейських країн це дуже дороге задоволення, яке вартує політичній кар'єрі будь-якого політичного лідера та державного крісла чиновника різного рівня й навіть прем'єр-міністра.

Список використаних джерел

1. Голицына Н. Местные выборы в Великобритании. Сдвиг вправо [Електронний ресурс] / Н. Голицына. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org/content/article/24976671.html>.

2. Громыко А. Великобритания: новая политическая ситуация [Електронний ресурс] / А. Громыко. Аналитическая записка, №19, 2015. – Режим доступу: <http://www.instituteofeurope.ru/publikatsii/analitika/item/velikobritaniya-novaya-politicheskaya-situaciya>.

3. Премьер Великобритании пообещал подать в отставку, если не сможет провести референдум о выходе из ЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cis-emo.net/ru/news/premer-velikobritanii-poobeshchal-podat-v-otstavku-esli-ne-smozhet-provesti-referendum-o-vyhode>.

4. Самсонова Т. Кто такие британские ультраправые, которые впервые выиграют европейские выборы [Електронний ресурс] / Т. Самсонова. – Режим доступу: https://slon.ru/world/rasizm_proydet-1095750.xhtml.

5. СМИ: референдум о выходе Великобритании из ЕС может состояться уже в 2016 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cis-emo.net/ru/news/smi-referendum-o-vyhode-velikobritanii-iz-es-mozhet-sostoyatsya-uzhe-v-2016-godu>.

*Макаренко Наталія Юріївна, к. іст. н.,
Інститут політичних та етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса*

ЧИННИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО ВИМІРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Регіональний формат розвитку характерний для України від самого початку її становлення. Він був обумовлений державними, а точніше бездержавницькими традиціями українського народу, процесами денационалізації етнічних українців, регіональними економічними, соціально-

політичними, культурними, мовними й іншими відмінностями. Складним і неоднозначним був процес формування національної ідентичності. Він «гальмувався обставинами історичної долі українців, змушених існувати на стику християнського і мусульманського світів, а згодом західноєвропейської та російської етноцивілізаційних платформ [1, с. 48]. Тривале перебування значних частин українських територій, на яких розпочинався процес українського етногенезу, під владою і у складі різних держав відчутно позначилося на етносоціальних і етнонаціональних процесах в їх середовищі, спричинивши регіональний вимір соціально-політичного та етнополітичного розвитку і зумовивши «орієнтаційний характер української самосвідомості» [1, с. 48]. Актуальність розробки даної теми полягає в тому, що проблема формування спільної національної ідентичності є однією з визначальних для українського суспільства, ключовою для подальшого оформлення його як солідарної політичної нації.

Останнім часом вітчизняні вчені приділяють досить багато уваги переосмисленню традиційних уявлень щодо тлумачення низки понять етнополітологічної науки, зокрема «національна ідентичність», «регіональна ідентичність». В працях Л. Нагорної [2], І. Кресіної [3], Ю. Римаренка [4], М. Шульги [5] розроблені нові підходи щодо визначення місця і ролі етнічного, національного в політичних процесах.

Усвідомлення українцями своєї історичної індивідуальності було прискорено початком польсько-українського протистояння, яке проходило під «дахом» боротьби за православ'я, але мало передусім етнічне забарвлення. Історики вимережують його початок з кінця XVI століття – від, умовно кажучи, Берестейської унії (1596). Надалі процес національної самоідентифікації був прискорений виникненням і поширенням козацтва. Визвольна війна прискорила визрівання етнічної самосвідомості українського народу. З іншого боку – державність стала важливим фактором консолідації української народності. Спираючись на загальну підтримку повсталого народу, Богдан Хмельницький заявляв: «Ми всю Україну у ляхів відберемо» [6, с. 30]. Назва «Україна» вживалась Богданом Хмельницьким у документах за 1648–1657 рр. поряд з офіційними назвами «Військо Запорозьке» і «Русь». На історичній арені замість «русського народу» нарешті з'явилися українці.

Офіційний поділ території України між Росією і Польщею (1667) означив новий формат розвитку України: у способі перебування окремими частинами у складі різних, інколи навіть ворогуючих між собою, держав. Нав'язаний рубіж між Лівобережжям і Правобережжям ще буде давати знаки в усіх сферах життя: від соціально-економічної до суспільно-політичної.

На заході формувалася відмінна ідентичність, яка намагалась зберегти автентичну українську традицію. У XVI і XVII ст. Галичина грала передову роль в обороні самостійної культури перед польською навалою і була остоею православ'я. Зміни, які відбулися в Галичині внаслідок переходу під Австрію, стали вирішальними. Заснування 1774 року віденського «*Barbareumu*», 1787 року *Studium Ruthenorum* у Львові та утворення 1806 року галицької

греко-католицької митрополії надало галицькому суспільству, з одного боку, нового імпульсу до розвитку, вивело його зі стану етнокультурної «коми», а з іншого – греко-католицизм (насамперед як культурне, а не конфесійне явище) став загостреною ознакою «псевдоморфізму» (за Шпенглером) чи «розірваності» (за Гантінгтоном) цілісності української культурно-цивілізаційної ідентичності. Українська ідентичність на Галичині формувалась як реакція на асиміляторську політику австрійського уряду, а головне – як протидія польському політико-культурному засиллю в регіоні [7, с. 43-45, 48]. За умов, коли після 1867 року Галичина фактично отримала статус польської автономії в межах Австро-Угорської імперії (урядовою мовою в Галіції і Лодомерії стала польська мова, поляки мали переважну більшість в крайових сеймі та уряді), боротьба за національне виживання вимагала виходу за межі етноконфесійної площини, потребувала політичної активності і чіткої національної ідентифікації. Плідним результатом діяльності ранніх народовців було формування окремої галицько-української публічної сфери зі своїми установами (легально-просвітницькі товариства «Руська бесіда», «Матиця руська», «Просвіта» та ін.), пресою, громадськими заходами, тобто вони розпочали процес інституалізації сучасної української національної ідентичності в Галичині. Впродовж ХІХ ст. етнічна складова в галицькій концепції української нації посилюється.

З кінця ХVІІІ ст. розпочалося освоєння колишніх турецько-татарських володінь у чорноморському регіоні. Внаслідок заселення, головним чином українцями, південних земель (включаючи Крим), які декілька століть знаходились під ісламським впливом, відбувалось розширення українського життєвого простору, формувалась нова українська етнічна територія. Щоправда, спочатку ані українська, ані російська громадськість, ані державні кола не оцінили історичності процесу.

Буковинські русини не змогли здобути достатні культурно-національні права. Урядовою мовою на Буковині залишалась німецька. В середині ХІХ ст. наслідком реформ стала поява в Чернівцях народних домів – румунського, польського, єврейського, німецького, українського. Провідну верству місцевої бюрократії складала представники німецької громади і частково польської. Вони були помітні на посадах бургомістрів, послів сейму тощо [8, с. 12–17 ; 9, с. 341–343].

Процес національного самоусвідомлення для закарпатських українців виявився надто затяжним і складним. Він тривав ціле ХХ століття, а його шлях був устелений рядом природних і штучних бар'єрів. Почався він пізно, власне тільки у ХХ ст., коли решта українців південно-західного регіону, у тому числі й безпосередні їх сусіди – галичани та буковинці – вже усвідомили себе українцями й прийняли етнонім українець за свою власну національну ідентифікаційну самоназву. Зародження власне української національної самосвідомості припадає лише на перші роки ХХ ст. і виражається в протестах місцевого руського (й православного, й греко-католицького) духовенства проти політики мадяризації краю, передусім проти ліквідації всіх руських народних

шкіл, руських свят, руського календаря, проти витіснення кирилиці мадярською латиницею

Дійсно, становлення сучасної України відбувалось як процес її самовизначення стосовно Росії та Польщі. Російські українці боронили свою ідентичність від росіян, а галицькі та й ті правобережні українці, що жили під Росією після 1793–1795 рр., переймалися переважно тим, як зберегти себе поряд з поляками. У 1848 р. русини самовизначилися як окремий народ, відмовившись від належності до «історичної польської нації». Чинником, який прискорив це зрушення, було викриття й визнання українського світу в Російській імперії. Українська культура зі Сходу була сприйнята «як потужний імунний засіб проти «полонізму» і водночас як спосіб виходу на міжнародну арену» [10, с. 266]. Звичайно відбувалось це не лінійно, поступово, в декілька етапів.

Цивілізаційна криза, у формі війни 1914–1918 рр., змінила світопорядок, зробивши імперії анахронізмом і вивівши на авансцену національні держави. Проблема полягала в тому, що напередодні Першої світової війни і революції українці були народом, який ще не виробив кристалізованої національної самосвідомості.

Суперечливістю і складністю характеризується процес формування національної ідентичності на західноукраїнських землях в період з 1919 по 1939 рр. Перебуваючи в складі Польщі, Румунії і Чехословаччини, українці були національною меншістю, а їх політичні рухи становили серйозну загрозу для територіальної цілісності та стабільності цих держав. Тому польський і румунський режими зосередили зусилля на насильному викоріненні культурних, мовних і релігійних особливостей національних меншостей: українців, білорусів, німців, литовців, угорців та ін. Проте й «золотий вересень» 1939 р. виявився не таким вже й золотим. Інкorporація Західної України, коли Червона армія з гаслами возз'єднання з Українською національною державою і піднесенням матеріального добробуту прийшла на ці землі, означала їх «радянізацію». Найменш зрусифікована Західна Україна була у складі СРСР водночас однією з найменш «радянізованих» областей і розсадником антикомуністичних ідей. Основним засобом «радянізації» Західної України були терор і насильство. Більше того, саме ці настанови й орієнтації справили помітний вплив на формування національної ідеї після здобуття незалежності [2, с. 125].

Необхідно нагадати, що Радянський Союз став нащадком не лише династії Романових, а й колишньої династичної Австрійської імперії. Е. Геллнер зауважував: «Загалом у Радянському Союзі існує відмінність між територіями з, так би мовити, сімдесятирічним стажем радянської влади та стажем сорокарічним: це відмінність між тими територіями, що ввійшли до Союзу після революції, та тими, які були приєднані лише наприкінці Другої світової війни» [10, с. 226]. Крім того, серед тих народів, які були приєднані наприкінці 40-х рр. ХХ ст. також існували значні відмінності в суспільній пам'яті і національній

самосвідомості. Для населення колишніх польської Галичини, румунської Буковини та чехословацької «Карпатської України» зв'язок з Росією обмежувався виключно радянськими часами; свого національного і політичного досвіду вони набували за Габсбургів.

Стратегічним курсом державної етнополітики чи, як вона називалася у радянський період, національної політики, був розвиток «історичної спільності людей різних національностей» – «радянського народу» як «нової історичної спільності». Головною мішенню для радянського керівництва у 1970-х рр. в Україні була національна свідомість українців. Будь-який вияв патріотизму трактувався як націоналізм. Репресії набрали в Україні вражаючого масштабу, перетворивши, за словом *Василя Стуса*, ціле покоління молодого української інтелігенції в покоління політичних в'язнів. Наслідком нищення національної свідомості українців у 1970–1980-х роках було зведення їх до стану «неповної культури неповної нації» – стану, з якого вони вийшли ще наприкінці ХІХ ст. [11, с. 207-208, 212]. Свою негативну роль у цій ситуації зіграло втілення ідеології «інтернаціоналізації», що фактично перетворилося на політику русифікації населення України.

На Західній Україні переважна більшість компактно і дисперсно проживаючих етнічних груп вважають поряд з національною мовою рідною українську. Загалом на Заході рідною мовою українську назвали 93,88 % населення, що є найвищим показником порівняно з іншими регіонами України (у Дніпропетровській, Донецькій, Харківській, Луганській, Запорізькій областях – 35,02 %; в АР Крим, Одеській, Миколаївській, Херсонській областях – 49,67 % [12, с. 180–211]).

Найбільшою перешкодою для збереження цілісності української держави і формування цільної національної ідентичності на початку 90-х рр. ХХ ст. були, з одного боку – деформовані історична пам'ять і суспільна свідомість, а з другого – «російська спадщина». Проголошення самостійності України лише активізувало проросійський рух у регіонах України. Особливо домінуюче становище росіян проявилось в Криму, який став за висловом Л.Нагорної «другим (після Західної України – прим.авт.) осередком пасіонарності, але з протилежним знаком». Однак про наявність в Україні національно свідомих, національно-демократичних сил засвідчило те, що ідею самостійності України підтримало 90,32 % учасників референдуму, який відбувся 1 грудня 1991 року.

На Сході та Півдні, де сформувалась регіональна поліетнічна національна свідомість, в якій історично домінувала російська мова й культура, де переважають політичні та соціально-економічні цінності робітничого класу, регіоналістські і сепаратистські тенденції російськомовного населення Сходу і Півдня також підігрівалися позицією *Росії*. Внаслідок інтенсивного «перемішування» тут сформувався особливий тип регіональної ідентичності, лише мінімальною мірою, за переконанням Л.Нагорної, пов'язаний з етнічністю, що спричинило формування нових чи повну трансформацію усталених доти культурних установ та орієнтирів поведінки, що обумовило інші параметри розмежування у царині ідентичності – менталітет, політична

культура, мова. На відміну від західних українців, для яких Росія ототожнюється з русифікацією, тоталітаризмом, пам'ять російськомовного населення Сходу та Півдня зберігає вплив руйнівних настанов свідомості, успадкованих зокрема від радянських часів, зокрема відчуття «подвійної ідентичності» [13, с. 61–66].

Мовна поведінка була і залишається найпомітнішим фактором регіонального виміру національної ідентичності. Реакція на Сході та в Криму на прийнятий у 1989 р. «Закон про мови» була дуже гострою: він був сприйнятий як загроза витіснення російської мови, як насильницька українізація. Майже в усіх вимогах страйкуючого Донбасу того періоду можна було зустріти пункт про відмову від «українізації російських шкіл» [14].

Особливі риси національної ідентичності Західної України відчутно проявляються не лише у мовно-культурній сфері, а й у політичній. Результати березневих виборів 1990 р. засвідчили реально існуючу регіональну диференціацію. Народна Рада (опозиційне утворення, за яким стояв Рух) здобула значну перемогу в західних областях. Якщо обернутися до результатів голосування Всеукраїнського референдуму про незалежність України (1 грудня 1991 р.), які вже стали історією, то впадає у вічі нерівномірність розподілу голосів виборців в регіонах, поданих «за» і «проти» незалежності України. В чотирьох (російськомовних) областях – Харківській, Луганській, Донецькій та Одеській – Акт про державну незалежність підтримали в цілому менше двох третин від тих, хто мав право голосу [15, с. 254].

Таким чином, сьогодні, на жаль, особливості історичного шляху формування української нації мають досить неприємні наслідки. Тривале перебування значних частин українських територій, на яких розпочинався процес українського етногенезу, під владою і у складі різних держав, в умовах відсутності власної державності, відчутно позначилося на етносоціальних і етнополітичних процесах в їх середовищі, зумовило значною мірою особливі типи регіональної ідентичності, регіональні стереотипи, менталітети, і на загал сформувавши «регіональні коди й традиції» [2, с. 111]. Систематичний антиукраїнський терор, який мав місце при всіх режимах і правліннях, на фоні практично постійної бездержавності українського народу, очевидно має пояснити слабку етнічну основу національної ідентичності (на значній частині території України).

Список використаних джерел

1. Нагорна Л. Національна ідентичність / Л. Нагорна // Розбудова держави. – 1997. – № 7–8. – С. 44–49.
2. Див.: Нагорна Л. Феномен регіоналізму і національна ідентичність в Україні: історичні витоки / Л. Нагорна // Регіональна історія України. – 2007. – Вип. 1. – С. 111–127.
3. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітичний аналіз) / І. Кресіна. – К. : Вища школа, 1998. – 324 с.

4. Мала енциклопедія етнодержавознавства / Відп. ред. авт. колективу Ю. І. Римаренко. – К. : Генеза, Довіра, 1996. – 546 с.
5. Шульга Н.А. Этническая самоидентификация личности / Н. А. Шульга. – К., 1996. – 397 с.
6. Документи об освободительной войне украинского народа 1648–1654 гг. – К., 1965. – 490 с.
7. Сарбей В. Національне відродження України / В. Сарбей. – К. : Альтернативи, 1999. – 258 с.
8. Див.: Осадчук С. Німці Буковини. Історія товариського Руху (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). / С.Осадчук // Науковий вісник Чернівецького університету. Історія, політичні науки, міжнародні відносини. – Чернівці, 2002. – С.12– 17.
9. Горук А. Персональний чинник становлення і розвитку Буковинської полонії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / А.Горук // Науковий вісник Чернівецького університету. Історія, політичні науки, міжнародні відносини. – Чернівці, 2002. – С. 341–343.
10. Шпорлюк Р. Імперія та нації : з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі / Р. Шпорлюк. – К. : Дух і Літера, 2000. – 354 с.
11. Грицак Я. Національне відродження (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.) // Історія України. – Львів, 1998. – 321 с.
12. Національний склад населення України (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року). – К, 2003. – 343 с.
13. Стегній О. Регіоналізм в Україні як об'єкт соціологічного дослідження. / О. Стегній, М. Чурилов. – К., 1998. – 210 с.
14. Мельниченко В. Чи загрожує Україні “кримізація?”// Демократична Україна. – 1994. – 8 серпня.
15. Кривицька О. В. Етнонаціональні відмінності регіонів як реальна підстава виникнення конфліктів в Україні / О. В. Кривицька// Регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи : Зб. наук. праць. – К., 1995. – С. 253–257.

*Медвідь Федір Михайлович, к. філос. наук, д. н. в галузі політології, професор
Чорна Марія Федорівна, магістр права, аспірант,
Міжрегіональна академія управління персоналом*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Політика регіонального розвитку України нині формується в умовах неоголошеної війни з Росією, яка спричинила окупацію частини території та економічні втрати, супроводжується погіршенням соціально-економічного становища, вимагає зовнішніх запозичень на відновлення економіки, масштабних витрат на ведення воєнних дій. Водночас Україна інтегрується в європейський цивілізаційний простір, що ставить перед національною